

Pierre-Lévy **Mi az antropológiai tér?**

A jelentéssel bíró terek sokfélesége

Az emberek közötti kapcsolatok folyamatosan teremtenek, egymástól különböző és egymással összefonódó tereket alakítanak és rendeznek. Egy egyszerű beszélgetést is tekinthetünk egy közös, jelentésekkel telített virtuális tér közös felépítésének, amelyet minden beszélő saját hangulata és tervei szerint igyekszik átformálni. Ezek a képlékeny terek, amelyek az emberek közötti kölcsönhatásokból születnek, egyszerre tartalmazzák az üzeneteket, azokat a képzeteket, amelyeket azok felidéznek, a személyeket, akik között az üzenetváltás folyik és magát a szituációt, amiként a résztvevők cselekvése megteremti és újratelemi azt.

A megélt terek relatívak: meggörbülnek és deformálódnak az őket rendező tárgyak körül. A személyek, a képek, a szavak és a felfogások többé-kevésbé rendezőelvként működnek a hozzájuk kapcsolódó érzelmi fok szerint. Feloldódó terek, melyek mint kis buborékok keletkeznek egy találkozás alkalmával, aztán eltűnnek... Tartósabb terek, visszafoglalt, megnövelt, megkeményedett, felállított terek...

Mindennap kipróbáljuk az emberek interakcióból születő megélt tereket. Léteznek azonban ezeknél kiterjedtebbek is, az intézmények, társadalmi csoportok, nagy kulturális egységek szintjén, amelyek nem csupán embereket hoznak működésbe, hanem különböző eredetű, nem közvetlenül emberi elemeket is: jelrendszereket, kommunikációs eszközöket, fegyvereket, eszközöket, elektronokat, vírusokat, molekulákat...

Egy esemény intellektuális, technikai, társadalmi vagy történelmi jelentőségét abban a hatásában ismerjük el, hogy mennyire képes átrendezni az adott tér távolságait, illetve „közelségeit”, sőt, hogy képes-e új tér-időket, új térrendszereket bevezetni. Mint a személyközi terek, a kozmopolita világok növekednek, szűkülnek és átalakulnak, elmozdítják az érzelmi fokokat, a vágyak új formáját hozva alakulásukkal.

Az emberek tehát nem csupán a fizikai vagy mértani térben élnek, hanem egyidejűleg érzelmi, esztétikai, társadalmi, történelmi terekben is: általában vett jelentésterekben is¹.

Emeleti szomszédom, akivel csak köszönőviszonyban vagyok, egészen közel áll hozzám a szokványos tér-időben. Amikor azonban egy olyan szerző művét olvasom, aki már háromszáz éve halott, a jelek és a gondolkodás terében vele sokkal erősebb intellektuális kapcsolatot alakíthatok ki. Az emberek, akik a metróban körülvesznek, sokkal távolabb vannak tőlem egy érzelmi térben, mint a lányom vagy az apám, akik ötszáz kilométerre vannak innen.

Mindannyian több millió különböző térben élünk, mindenki a maga személyes (időbeli, érzelmi, nyelvi, stb.) térrendszerével, úgy, hogy egy bizonyos entitás adott térben közel állhat hozzánk, egy másik térben azonban igen távol kerül tőlünk. Minden térnek megvan a saját tengelyszerkezete, értékrendje vagy mértékegység-rendszere. Egy adott tárgy, amely egy adott térben igen „nehéz”, könnyű, elenyésző lesz egy másikban. Kognitív tevékenységünk nagy részének feladata, hogy támpontokat nyújtson a „világok” sokasága között, amelyek közt navigálunk. Gyorsan fel kell ismernünk az új terek helyrajzi viszonyait és tengelyét, amelyekbe bekerülünk, nem szabad összekevernünk az értékrendeket, értékelnünk kell a helyzetek fejlődését.

¹ Michel Serres, « J'habite une multiplicité d'espaces », in *L'Interférence*, Minuit, Paris, 1972, 151.old.

Eszerint azzal foglalkozunk, hogy megváltoztassuk és rendezzük, összekössük, elválasszuk, tagoljuk, megszilárdítsuk azokat a tereket, amelyekben élünk, új tárgyakat hozunk beléjük, áthelyezzük az őket strukturáló erőket, egyik térből a másikba ugrunk.

Az antropológiai terek strukturálnak, élnek, autonómak, visszafordíthatatlanok

A különböző terek anyagi vagy gondolati eszközök köré rendeződnek: az egész bolygón elterjednek vagy egy molekuláris világban nyüzsögnek; egyesek lassúak, merevek, nyúlósak, mások gyors ütemben élnek és hamar elpusztulnak. Ebben a sokaságban melyek az előző fejezetben tárgyalt négy antropológiai tér jellemzői?

Az antropológiai terek az emberiség egészére terjednek ki. Maguk is kölcsönösen összefüggő terekből szövődnek. A Föld, a Terület, a Gazdaság vagy a Tudás terét többmillió ember, egymást keresztező antropológiai gépek teremtik meg, valamint az egyének belsejében, a technikák részleteiben és az intézmények elrendeződésében működő gyakorlati képességek és képzelőerő teremti meg.

A négy antropológiai tér *strukturáló* erő. Megismételjük, hogy maguk is több teret tartalmaznak vagy rendeznek. Nagy félreértés lenne, ha az antropológiai tereket úgy értelmeznénk, mint *rétegeket*, elvont elemzési dimenziókat vagy egy elemző, esetleg pusztán kronológiai felosztás eredményeit. Valójában a Föld, a Földterület, az áruk Tere vagy a tudás Tere élő világok, amelyeket a bennük történő interakciók folyamatosan hoznak létre. Az antropológiai terek belülről nőnek ki.

A tudás tere, például, nem keverendő össze a megismerés tudományának tárgyával. A kognitív réteg nyilvánvalóan jelen van minden emberi tevékenységben. Az ember a faj kialakulása óta gondolkodik; ahogy látjuk majd, minden antropológiai tér magukból a megismerés sajátos formáiból fejlődik ki. A tulajdonképpeni tudás tere szilárdan csak a XX. században rajzolódik ki. A tudás tere mint antropológiai alkotás minőségileg megkülönböztetett élő tér, melyet az azt bejáró értelmiségiek csoportjának átalakulásai és kalandozásai bontottak ki. Nem tévesztendő össze az összes lehetséges tudás absztrakt tartalmazójával; ezzel ellentétben a tudás egy igen sajátos formáját rejtí és a más antropológiai terekből származó tudásmódokat rendezi újra, hierarchizálja és meríti meg aktív környezetében.

Ugyanígy, a kereskedelmi tér nem egy adott társadalomtudomány, a „közgazdaság”, tárgya; világos, hogy a teremtés és a csere öröktől fogva létezik. Ellenben, a jelentések, a társadalmi kapcsolatok és a kozmoszsal való kölcsönhatás világa, amely az ipari forradalom idején bomlott ki és ma is terjed és burjánzik, igenis behatárolható. Bőven túllépi a termelés és a gazdasági csere keretét és kihat az emebri élet szinte minden aspektusára. A kereskedelmi tér eszerint nem a társadalmi élet egy rétege, amelyet egy adott tudomány szempontjai vagy módszerei szerint különíthetünk el, hanem inkább egy olyan világról van szó, amely önállóan nőtt fel és fejlődött, egy nagy, önrendező kozmopolita szerkezet, amely teremt és pusztít.

Az antropológiai terek fokozatosan jelentek meg az emberi történelem során, megszilárdultak és önállóodtak, míg *visszafordíthatatlanná* nem váltak. A Föld, ahogyan igyekeztünk bemutatni, elválaszthatatlan az emberiségtől. A földművelés, az állam és az írás eltűnése természetesen elgondolható, de csakis félelmetes katasztrófaaként, végzetes káoszaként képzelhető el. Ugyanez lenne a helyzet, ha összeomolna a kapitalizmus (és nem csak gazdasági válság vagy recesszió következne be). Az antropológiai terek visszafordíthatatlansága teszi lehetővé jellemzésüket.

Az antropológiai terek létezési terek, esetleges és örök sebességek

Bár egymást követően jelennek meg és egymásra tevődnek, az antropológiai terek azonban egymásnak sem „infrastrukturái”, sem nem „szuperstrukturái”, melyek mechanikusan határozódhatnak meg vagy dialektikusan hatnának egymásra. Minden antropológiai tér magában rejti alapját, amely inkább megkoronázza a teret, biztosítja autonómiáját és szilárdságát, mintsem hogy megelőzné vagy meghatározná azt. Nyelvek és elbeszélések a Földnek; mezők és táblák a Földterületnek; nyomtatványok és gépek a kereskedelem terének; színházak, virtuális világok és mesterséges élet a tudás terének.

Az antropológiai terek önmagukban nem infrastrukturák, sem nem szuperstrukturák, hanem „létezési terek”, frekvenciák, a társadalmi spektrum által meghatározott *sebességek*. Itt az emberiség egyszerre gyorsabban halad. És az új sebesség teret teremt.

A Föld az alaphérfrekvencia. Az első tér éppen az állati életformát meghaladó sebesség bevezetésének felel meg: a nyelvek, a technika, a kultúra sebességének. A földterület az egyén szintjén elsőként érzékelhető sebességet építi fel, az írások és a birodalmak, a bürokrácia és a határok sebességét: a *lassúságot*, a földterület hosszú idejét. A kapitalizmus feltalálta a gyorsulást. Ami a tudás terét illeti, a „valós idő” határai mentén, a „közvetlenül” túl nyer kidolgozást. És a négyfajta sebesség, a négy frekvencia egyidejűleg létezik.

Az antropológiai terek megjelenése nem volt szükségszerűség. Az evolúció megtorpanhatott volna a főemlősöknél vagy más irányt vehetett volna. Sem az emberek szavai, sem az őket megihlető csend és rejtély tengelye nem fejtette volna ki soha a földet. Az emberiség megmerevedhetett volna a paleolitikumban, az ausztráliai őslakók vagy megannyi vadászó, gyűjtögető és nomád mintájára, akiknek az intellektuális és társadalmi kifinomultsága egyáltalán nem irigylésre méltó a neolitikumot követő kultúrákkal szemben.

A civilizáció önmagában véve, nem vezet szükségszerűen a kapitalizmushoz. A mezopotámiai, az egyiptomi, a görög, a római, a kínai, az iszlám birodalmak az örökkévalóságig követhették volna egymás vagy léteztek volna egyidejűleg, anélkül, hogy sor került volna a történelem felgyorsulására és a világ gazdasági egységesítésére, amely a XVI. században kezdődött meg. Végül, a tudás tere, annak ellenére, hogy ezer tervnek, a mai társadalom ezer irányzatának a látóhatárán kirajzolódik, annak ellenére, hogy felépítése véleményünk szerint különösképpen kívánatos, talán sosem tesz szert autonómiára. Eszerint az antropológiai terek esetlegesek. És ennek ellenére, amint megszilárdulnak, akár csak virtuálisan is, örökkévalóvá válnak, kívül kerülnek az időn, és úgy tűnik, mintha örökké itt lettek volna.

Az antropológiai terek visszafordíthatatlansága visszahat a múltra. A mítoszok nem beszélnek vajon egy, a Föld keletkezését megelőző nyelvről? Pierre Clastres² közétette az „államellenes” primitív népek elméletét, mely szerint ezek a népek egy olyan állammal fordulnak szembe, amellyel bizonyára sosem találkoztak, viszont elgondolható, virtuális, fenyegető. Úgy is vélekedhetnénk, ahogyan Deleuze és Guattari³ javasolják, azaz, hogy a határt nem ismerő, „kozropolita” kapitalizmus, a szabadverseny, a deterritorializáció, az általános és féktelen gyorsulás dimenziójában, kezdettől fogva az állam titkos rémálma. És mi a „gazdaság” mint tudományág, ha nem a tőke örökkévalóságának lapos, elemző formája?

Azt mondtuk, hogy a legnagyobb tévedés az lenne, ha szempontokkal, egy előzőleg már létező valóság analitikus felosztásával azonosítanánk, amikor ezek a terek belülről jönnek létre és növekednek. Egy másik félreértés hatása az lenne, hogy az antropológiai tereket az embereket, a jeleket, a dolgokat, a helyeket, az emberi világ valamennyi entitását elrendező osztályokként vagy egészekként értelmeznénk.

Az antropológiai terek jelentéssel rendelkező világok, nem pedig testektől megosztott RÉIFIÉE kategóriák: eszerint bármely jelenség egyszerre több térben is kibontakozhat.

² Pierre Clastres, *La société contre l'Etat, essais d'anthropologie politique*, Minuit, Paris, 1974.

³ Gilles Deleuze, Félix Guattari, *L'Anti-Oedipe*, Minuit, Paris, 1972 (különös tekintettel a „Sauvages, barbares, civilisés” c. fejezetre).

Mindegyikben különböző formája, súlya és sebessége lesz. A négy teret rendező tájékoztató és felderítési eszköz nem annyira taxonómia, mint inkább a szerelem térképe az antropológiában. A szerelem nem kizárólag a szenvedély csúcspontjaira, a féltékenységi hullámokra vagy az unalom ingoványára korlátozódik: fokozatosan lép egyik állapotból a másikba, van, hogy egyszerre több helyen van jelen. Eszerint az antropológiai terek térképe az antropológiában nem annyira az emberek, dolgok, intézmények vagy események egyik vagy másik helyszínre való beosztására szolgál, hanem inkább arra, hogy minden jelenség esetében a teljes antropológiai spektrum kibontható legyen.

Íme az ember, amint egész alkatával bejárja a négy teret; megy, lábai a mítoszok nagy Földjén dobognak, haja a kozmosz és az istenek felé mutat; ül, higgadtan, be van jegyezve egy földterületre; karjai az árucikkek világában dolgoznak, szemével és fülével a látvány jeleit falja; feje pedig a tudás terébe ér, agya össze van kötve más agyakkal, kollektív virtuális és intellektuális világokat rejt, bolyong, navigál ezer másik Föld között, újakat teremt a szemfényvesztés sokszínű felületén.

Nem az elemek csoportosításáról vagy rendszerezéséről van szó, hanem inkább annak felderítéséről, hogy egy ilyen az intézményben, egy ilyen kozmopolita szerkezetben, egy-egy jelenség vagy tapasztalat során mi határozza meg a kozmikus teret, a földterületet és a kereskedelmi teret és mi nyitja meg az utat egy negyedik térre, a jövőt körvonalazó utópikus, virtuális térre. Az antropológiai térképészet egy *check-list*, az anamnézis segédeszköze, egy lény vagy egy folyamat összes dimenzióját kibontó eszköz. Ha ez a módszer az elkülönítést, a rendszerezést vagy az elszigetelést szolgálná, nem is szabad használni.

Abban a laza egymásutásában vagy egymásra helyezésben sem szabad csalatkozni, amelyet egy szükségszerűen lineáris diskurzus sugall. Hogy elképzelhető legyen az itt szóbanforgó komplexitás mértéke, képzeljünk el egy négyoldalas füzetet (melynek mind a négy oldala egy-egy antropológiai térnek felel meg), amely össze van tépve, gyűrve és golyót gyúrtak belőle. Mostpedig feltételezzük, hogy egy tűt (amely a mi vetületi rendszerünk szerinti feltérképezendő jelenséget jelöli) beleszúrának ebbe a papírgolyóba. A tű, bizonyos sorrendben, minden egyes teret át fog hatolni és egyszerre több teret is átszúrhat. Minden új tű, amely átfúródik, különböző kapcsolatban lesz a négy térrel, mind a sorrend, mind a találatok számának tekintetében.

A föld, a földterület, a tőke és a tudás virtuális tere cafatokban, összetépve, összegyűrve, kilyukasztva, kigobozhatatlanul összegabalyodva mindenütt különbözőképpen vannak egyidejűleg jelen.

9. Identitások

Minden térnek megfelel egyfajta identitás, vágy, pszichikai struktúra. Vannak földi, területi, kereskedelmi és tudományos érzületek.

Mikrokozmosz, mikropolisz, kis ház

A Földön a név identitást jelöl, de ugyanakkor más jelek is jelzik azt: tetoválások, zászlók, totemek vagy maszkok. Az, hogy az egyén a klánhoz, a nemzetséghez, az igen régi leszármazási és szövetségi rendszerekhez való tartozása által határozza meg magát, még az őskori Föld idejéből való. „Földi” értelmében a nemzetség nem értelmezhető szigorúan családi értelemben, de ettől éppoly kozmikus. Az ember ősei mítikus ősök, hősök, istenek, állatok, növények, mindenféle totemikus, archetipikus vagy elemi entitások.

Az embert kozmikus kapcsolatok hálója alkotja, amelyek meghatározzák őt és helyét. Így a külsőség belsőssé válik: az univerzumban elhelyezve az egyén maga egy

mikrokozmosz, egy visszhang, az egész tükörképe. Testének minden része és lelkének rezdülései hozzárendelhetők a világ eseményeihez vagy helyeihez.

A neolitikus forradalom olyan szerkezetet létesített az egyénekben, amely földhöz köti őket és bevezeti őket az állami nyilvántartásba, amely ma is érvényes. A politikai felségterület befedi az ősök földjét. Az egyének letelepedtek. Az állam a maga területi stratégiái szerint dolgoztatja a nemzetségeket. A földterülethez való viszony határozza meg az egyének identitását, viszonyukat a társadalomhoz a földbirtok és annak változásai ürügyén. Milyen joguk van a különböző földterületekhez tulajdonosok, hűbérurak, vazallusok, kormányzók, farmerek, bérlők, szolgák vagy rabszolgákként? A telekönyv mely részén rögzítették nevüket? Milyen keresztlevélben, milyen nagy anyakönyvben rögzítették a nevüket? Az adók mely szerepe tartja nyilván őket? Az új térben, az új nomád földön abszurdnak hangzó kérdés tehető fel: mi a lakcímük? A területi identitás a ház, a birtok, a város, a tartomány, az ország körül épül ki. Az ember letelepedett lakos lesz.

A területi identitás azonban nem csak a földrajzi helyzet függvénye. Ugyanúgy függ az intézményekben, kasztokban, hierarchiákban, a „testületekben” (például tantestület vagy bányásztestület), kamarákban (orvosi vagy mérnöki kamara), rendekben (a nemesség körében vagy az egyházban), a tudományokban (paleontológia vagy szociológia) elfoglalt helytől és rangtól, azaz mindattól, ami a teret határokkal, fokozatokkal és szintekkel rendezi. A diplomára épülő identitás, például, amely rangot és tudományt ötvöz, természetesen a területből és nem a tudás teréből adódik. A birtok és a földrajzi bejegyzettség jelein túl, az identitás jelei lehetnek így jelvények, fokozatok, karsávok, érmek és mindenféle hovatartozást mutató jelek is.

A Földön az ember olyan, mint egy mikrokozmosz. A területen ellenben a test hierarchizált szervezet és a lélek úgy jelenik meg, mint egy mokropolisz – *mikro polisz* –, egy apró állam, amely lázadásoktól, szenvedélyektől háborog az ész vagy a törvény uralma ellen. A Terület pszichológiája belsővé tett politika, ahogyan vallása a társadalmi rend hiposztázált képe.

Az árucikkek tere deterritorializálja, destrukturalja a társas jelleg és az identitás korábbi kereteit. Az egyéneket új meghatározottságot nyernek azáltal, hogy részt vesznek a dolgok, az információk, a képek előállításában, forgalmazásában és fogyasztásában. A kereskedelmi térben az identitás jelei számszerűvé válnak: bevétel, fizetés, bankszámla, „a gazdagság külső jele”. Idejemenyt nyelvezetet használva, az identitás itt a gyártási viszonyokban elfoglalt helytől és a fogyasztás és a csere áramköreiben betöltött pozíciótól függ. Ahogyan azt egy könyvtárnyi szociológiai írás hangsúlyozta és a reklám alaposan kihasználta, a fogyasztás sokkal inkább az identitás-építést szolgálja, mint a különböző „szükségletek” kielégítését. És egyre inkább kiderül, hogy hasonlóképpen alakulhat a munka is. Átkozott Terület (a Terület még mindig jelen van), a munka egyre inkább szocializációs és affirmation de soi erő a legkorszerűbb árucikkek terében.

Ahol a gazdaság uralkodik, az egyén nem mikrokozmosz többé, sem nem mikropolisz, hanem *mikro ökosz*. Az ökonómia szó a latinon keresztül a görög ökosz – ház – és nomia – adminisztráció – szavakból származik. Az ökonómia a házvezetést, a háztartás helyes megszervezését jelenti. Mint az anyagi javak örökléssel való átadásának csatornája, a család is az egyén belső világához tartozik. A lélek színház, amelyben egymás után játsszák el a családi tragédiákat. Az identitás a szülő-gyermek viszonyban épül fel, az ödipuszi háromszög által. A pszichoanalízisben és még a polgári regényben is, az identitás gyökere a gyermekkorba, a családi ház belsejébe nyúlik. Az itt kérdéses család már nem a klán, sem nem a mítikus vagy kozmikus nemzetség, hanem a rokonság szűk köre. A pszichológia már nem politika, hanem az érzelmek ökonómiája, az energiák, a libido irányítása.

A kapitalista gépezet eszerint deterritorializál és meggyorsít egy sor társadalmi folyamatot, fáradhatatlanul újabb kozmopolita berendezéseket épít, de ugyanakkor

ellentmondásos módon leszűkíti a szubjektív identitás súlyát, amely a gazdasági téren a család, a munka és a pénz körül forog⁴.

A tudományos identitás, avagy a polikozmosz felé

A tudás által rendezett valóság megjelenése mély válságot idéz elő az identításban. A régi önbehatarolási és azonosulási elvek tulajdonképpen veszítenek hatékonyságukból. Ha majdnem mindenki visel egy nevet (leszármazás és/vagy házasság útján), be van jegyezve valamilyen területen (legalábbis a lakcím tekintetében), valamely ország állampolgára és többek között részt vesz az árucikkek megtermelésében és fogyasztásában, az egyének többségének nem áll rendelkezésére semmilyen eszköz, amellyel a tudás terében meghatározhatná magát. Melyek azok a fogalmak és módszerek, amelyek láthatóvá teszik a tudás terét és egyszerre megvilágítják az abban jelenlevők identitását is? Egy lehetséges irányt már kijelölt a kozmopédia⁵ és a tudásfák⁶ szerkezete. Most pedig általánosítsuk azokat a gondolatokat, amelyeket Michel Authier-vel a már idézett szövegekben közöltünk. A kollektív értelmiségi kitérnek, összekapcsolódnak, kimozdulnak és áthelyeződnek. A gondolkodó közösségek mozgásából, egyesüléséből és átalakulásából születik meg és adódik át a tudás tere. Minden kollektív értelmiségi virtuális világot rejt, amely kifejezi az azon belül fenntartott kapcsolatait, azokat a problémákat, amelyek mozgásba hozzák, a képeket, amelyeket környezetéből kovácsol, emlékeztet, általában vett tudását. A kollektív értelmiségi tagjai folyamatosan, együttes munkával teremtik, rendezik és alakítják a közösségüket kifejező virtuális világot: a kollektív értelmiségi szüntelenül tanul és kitalál.

A tudás terében az egyén identitása dinamikus képek köré rendeződik, amelyeket azoknak a virtuális valóságoknak a felderítéséből és átalakításából állít elő, amelyekben részt vesz. Az egyén „virtuális testét” úgy tudnánk ábrázolni, mint a számítógépes játékbeli hős vagy járművének animált képét (úrhajó, versenyautó, stb.). A játékost jelképező animált kép mozog a virtuális világban, „életeket” nyer vagy veszít, elér bizonyos célokat, esetleg átalakítja méretét vagy jellegét, megváltoztatja képességeit. Az analógiának azonban vannak korlátai. A számítógépes játékot állandó szabályok irányítják, míg a kollektív értelmiségi folyamatosan az immanens kozmoszának törvényei REMETTRE EN JEU. A számítógépes játékot alkotója találta ki, ellenben a kollektív értelmiségi tagjai egyszerre kozmoszuk alkotói és szereplői az abban történő kalandoknak: kozmoszuk alkotói és a kalandok hősei nem különböztethetők meg világosan. Végül, a számítógépes játék valamilyen fizikai világot szimulál, míg a kollektív értelmiségi jelentések és ismeretek terét vetíti ki. A számítógépes játék képzeletbeli területre helyezi a játékost, míg a kollektív értelmiségi virtuális világa térkép, tájékoztató és irányjelző eszköz, amely valóságos térre utal, a ma létező legvalóságosabb térre, az élő tudás terére. A kollektív értelmiségi ismétlődően és másokkal közösen az ő jelentésvilágának a CINÉCARTE építi, egy sor másik ember, írás és gondolkodó közösség felé mutató hipertérképet, a szellem szélrózsáját, mely további térképek és világok felé irányít.

A kollektív értelmiségi identitását abból a virtuális világból alkotja és alkotja újra, amelyet ő maga teremt. Ami az egyént illeti, annyi személyisége van a tudás terében, ahány „virtuális testet” rejt a CINÉCARTEsokban és a jelentésvilágokban, amelyeket felderít és amelyek teremtéséhez hozzájárul. Ha több, mint egy kollektív értelmiségiben vesz részt,

⁴ Az Anti-Oedipe című munkában Gilles Deleuze és Félix Guattari tökéletesen megvilágították a szoros kapcsolatot, amely a kapitalizmust a családhoz erősen kapcsolódó szubjektivitáshoz fűzi, nevezetesen a „Sauvages, barbares, civilisés” c. fejezetben.

⁵ Lásd: Michel Authier és Pierre Lévy, La cosmopédie, une utopie hypervisuelle, in *Culture technique*, n° 24, 1992. április, a „Kommunikáló gépeknek” szentelt szám, 236-244. old.

⁶ Lásd Michel Authier és Pierre Lévy, *Les Arbres de connaissances*, op. cit.

egynél több tudásáslót⁷ állít össze magának. A számszerű kozmopédiák és tudásfák általánosítására várva, amelyek visszafordíthatatlanná teszik a tudás terét, elégedjünk meg a gondolati élményekkel. Minden úgy történik, mintha már a megosztott tudás dinamikus térképein helyezkednénk el, mintha már a negyedik térben hajóznánk, a kollektív intelligencia örvényei közt és annak sodrásában. A Földön az ember mikrokozmosz; a területen mikropolisz; a gazdaságban mikroökosz, egy kis ház; a tudás terében az tovább korlátozódik: egy agy csupán. Még teste is kognitív rendszerré válik⁸. Vagyis az agy kapcsolatba lép más agyakkal, jelrendszerekkel, nyelvekkel és intellektuális technológiákkal és összeáll velük, gondolkodó közösségekben vesz részt, amelyek összetett világokat tárnak fel és teremtenek. Ekkor a *homo sapiens sapiens* agya megfordul, leleplezi előlapját és polikozmosszá változik át. A tudás terében az ember megint nomád lesz, megsokszorozza identitását, heterogén világokat tár fel, ő maga is heterogén és többretű, amint gondolkodóvá válik.

Kvantumidentitások

Ahhoz, hogy az élő anyag vagy információ érzékeny legyen a finom kezelésre, minden esetben a mikrostruktúra sajátos tájképét kellet létrehívni. Nem valamely metafizikus atomot, egy utolsó elemet kellet elérhetővé tenni, hanem gyakorlati egységet, tényleges elemiséget, amely lehetővé teszi a molekuláris technológiákat. Nem triviális találmány a gén a részecskebiológiában, sem az elektronoktett az informatikában, sem az atom a nanotechnológiákban. Ezek a porszemek nem a dolgok darbjai, az elemzés egyszerű eredményei, hanem egy óceán vízcseppjei, az áramlások terének vektorai, egy nyelv mögötti nyelv jelei, a mozgó és porlékony alap, ahonnan lassú örvénnyel vagy egy pillanatra megmerevedő csigavonalban kerülnek felszínre az anyagok, a szervezetek és üzenetek formái. A szóban forgó gyakorlati egységek tehát nem bizonyos komplex rendszerek egyszerű részei. A mozgások és átalakulások végtelenül lassúbb tér-időket (gének) fednek le, vagy gyorsabbakat (elektronoktettek, atomok), mint az ezektől függő makroentitások, amelyek visszahajtják az előbbieket. A gének, az atomok vagy az oktettek saját kalandjaikat élik. Kölcsönhatásaik és útjaik világokat körvonalaznak, az állatokétól, az ötvözetektől vagy a szövegektől eltérő történetek fonadékait. A makroentitások nem redukálhatók mikroegységekké; épp ellenkezőleg: lehetséges új történeteket mesélni, a szabadság fokának kiterjesztése.

Milyen porszemekből állnak össze a jelentést teremtő szabad emberek képei? Van-e a szabadságnak kvantuma? Hogyan mérjük a szubjektivitást? Már most tudjuk, hogy a szubjektivitás kvantumai sosem lesznek funkcionális modulok vagy rendszerek „részei” (bármilyen komplexnek is fogjuk fel ezeket a rendszereket), hiszen ez megintcsak RÉIFIER és megsemmisítené azokat a szubjektivitásokat, magasztalni szándékozunk. Az emberi minőségek kvantumai jelek és csakis jelek. Vajon alkalmasak lesznek-e az alanyokon kívüli, az identitás valamely tudományának magaslatán készített leírásokra? Nem. A tulajdonságok kvantuma csakis a közlés kollektív rendezése, plurális közlés tere, az egyének, csoportok és olyan szituációk keresztezett önleírásának eszköze lehet, amelyekből előtűnnek. Ez a nyelv taszítja az alanyról alkotott lineáris, hierarchikus vagy szisztematikus struktúrákat mintázó képeket, melyeket az okos és egymásba illeszkedő „integrációs szintek” rétegeznek. Az

⁷ Zászló képévé áll össze az egyén tanulási folyamata (*curriculum*) egy közösség tudásfáján. Lásd *Les Arbres de connaissances*, op.cit.

⁸ Lásd Francisco Varela, *Autonomie et connaissance*, op. cit.: Humberto Meturana és Francisco Varela, *The Tree of Knowledge*, New Science Library, Boston, 1987. Erről a kérdéstről lásd még Pierre Lévy, *Analyse de contenu des travaux du Biological Computer Laboratory*, in *Cahiers du CREA*, n° 8. 1986. 155-191., amely megtalálható a CREA-nál (1, rue Descartes, 75005, Paris).

alanyokat inkább a kvantumok kaotikus összesűrűsödéseként, izzó zónákként képzeljük el, amelyek képesek újabb jeleket előállítani. Íme az ember: mozgékony felhő, amely állárait lendíti, kibomlik, felemelkedik, elmélyül a pillanatok és a helyek függvényében, a korlátlan virtualitás térképének rugalmas geometriája szerint. A szubjektivitás kvantumai olyanok, mint a *lépések*, amelyek nyoma egy *tánc* remegő és befejezetlen vonalait rajzolják ki. Vagy pedig *replikák*, amelyek merész, improvizált láncolata jól vagy rosszul végződik azzal, hogy egy még elmosódó *szerepet* hálózhatnak be.

A minőség kvantuma mindig befejezett vagy potenciális cselekedettel, valóságos vagy lehetséges *eseménnyel* lesz kapcsolatban. Az ember találékonyságának az a szerepe, hogy értékesítse legkisebb cselekedeteit, lehetővé tegye forgalmazásukat, értékelésüket, láthatóvá tegye azokat (a cselekedetet és nem szükségszerűen az azt végrehajtó személyt). Hogyan kell eljárni, hogy az események ne hiába történjenek? Minden cselekedet ereje egy aranyrög. A minőségek gazdaságának alapanyagai az emberi cselekedetek és képességek. Ennek az iparnak a termékei további emberi cselekedetek és képességek; már nem nyeresek, elszórtak, elfeledettek, elhanyagoltak, hanem újra az emlékezetbe idézve, értékkel felruházva irányulnak olyan helyzetek felé, amelyekben jelentést nyernek, a képességek dinamikájában koordinálódnak.

A minőségek kvantumrendszere nem fordul a jó öreg analitikus és karteziánus racionalitás felé, hiszen azokat a kvantumokat amelyekkel foglalkozik, személyek bocsátják ki, szemantikusak, nem pedig objektívek, szilárdak és állandók. Ezek a jelentésatomok, szabadságszemek a kontextusok függvényében variálódnak, mint minden valódi jel. A ló szónak nem ugyanaz a súlya a „magas lóról beszél” kifejezésben és a „a naprendszer tömege nagyobb egy ló tömegénél” mondatban. A szemantikus egységek rugalmasak, alakjuk változtatható azoknak a helyzeteknek a függvényében, amelyekbe behelyezkednek és amelyek felépítéséhez hozzájárulnak. Mint a szavak, a minőségkvantumok is független léttel bírnak (szótárak állíthatók össze belőlük), de csak egy adott kontextusban van meghatározott jelentésük és értékük. Egy tánc lépés és a tánc a balettben. Egy szerephez tartozó replikák és a szerep a színdarabban. A minőségi jel mint egy álarc eleme és maga az álarc, egyszerre sötét és csillogó a csillárok fényében, el-elmozdul a táncok forgatagában, ezer csillámban szóródik szét a bálban... *Az egyének már nem úgy jelennek meg, mint jól körülhatárolt területekre helyezett figurák, hanem az áradatok terében rohanó nomád elrendeződések.*

A területhez kötve a hovatarozást mutató identitások megbonthatatlan egészeket alkotnak. Egyedi emberi tulajdonságokat merevítenek meg, választanak szét vagy fednek be. A hovatarozást mutató identitást olyan típusú mondattal fejezi ki, mint: „... vagyok”, melyet „gyűjtőnév” vagy „identitásjelző” előz meg. A hovatarozást mutató identitás alapulhat gyökereken, eredeten, földrajzi, politikai, funkcionális (szakmai...) egységhez való tartozáson, biológiai jellegén (kor, nem, stb.). Bármely legyen az, ez a fajta azonosulás mindig az „ők” és „mi” közötti masszív, molekuláris, rémítő és halálos megkülönböztetést eredményezi. A minőségek kvantumrendszere kibújik ezalól a kettősség alól. A társadalmi kapcsolat találékonysága újfajta szubjektivitást enged feltűnni. A tudás vagy az identitás jeleit porlasztja, de azért teszi, hogy áramolhassanak, keveredhessenek, értéket kaphassanak, kitágulhassanak, cserélődhessenek... Nem feszíti szét az identitásokat, hanem *felszabadítja* azokat: mindenkit olyan képességekkel ruház fel, hogy saját képeit teremthesse meg. A minőségek kvantumrendszere nem zár senkit analitikus definícióba, hanem az önleírás terét nyitja meg mindenkinek. Korántsem válik láthatatlanná a hatalom számára, az egyén szereplőjévé válik megjeleníthetetlen tengelyének/magjának; maga dönt el, hogy melyik piacra melyik minőségét viszi. A társadalmi kapcsolat találékonysága nem manipulálja a szubjektivitásokat, hanem olyan felszereléseket bocsát rendelkezésükre, amelyek megkönnyítik a tájékozódást, az önkifejezést és az önértékelést. Szubjektíváló eszközöket

kínál nekik, amelyek mindig nyitottan hagyják a szavak birtokbavételét, a képekre való rálátást.

Gyakorlatilag az egyén úgy tudja majd kifejezni magát, hogy határozatlan számú virtuális világba küld szét dinamikus ideogrammákat. Az emberi minőségek gazdaságának befogadás által kell alternatívát kínálnia szubjektíválódásnak úgy, hogy lehetővé teszi az embereknek, hogy a kollektív terek nyitott változatosságának annyi képet közvetíthessenek, amennyit akarnak. Eszerint elvileg mindenki fel tudja építeni identitásait (táncait, szerepeit) azzal, hogy sok közösség (bálok, színdarabok...) megalakításában szerepel. Az egyén a kollektív intelligencia molekuláris erőjévé válik azzal, hogy megsokszorozza aktív felületeit, bonyolítja érintkezési felületeit, mozog a közösségek között, egy mozdulattal gazdagítja saját identitását és másokét.

A hovatarozás mindig csökkenti a létképességeket. A szubjektív felleg, szabadon, kikapaszkodik a múltból; kötődik és itt-ott elszakad, most és jövői körül; megfordul maga körül és a világba vetíti sugarainak mozgékony sokféleségét, mint megannyi önmeghatározás/önkifejezés.

A négy identitás együttélése

Mindannyian rendelkezünk a négyféle identitással, akkor is, ha az első feledésbe merült és a negyedik még nem jelent meg. Egyszerre a négy térbe születünk és azokban nővünk fel. Világrajövetelünk nem csupán területi (anyakönyvezés) és családi. A Földért és a Föld által is születünk, születésünkkel kozmikus létet avatunk fel. Az utóbbi terek kibújtak identitásunk állandóan aktív rétege alól, így a kozmikus lét néha illuzórikusan és dogmatikusan jelenik meg asztrológia, „bölcsesek”, „misztikák”, „energiakultuszok”, különböző *new age* mozgalmak formájában. Az asztrológia, jellegzetes módon, egyfajta pszichológiát kínál, egy jelrendszert, amellyel lefogja az életben előálló embereket és helyzeteket, amelyeket kicsúsznak mindenfajta politikai, gazdasági vagy családi meghatározásból, de így visszaállítja az ember és a kozmosz kapcsolatát. Ez nem magyarázza meg sikerének állandóságát, akkor is, ha az a világ, amely kidolgozását vezette mára összedőlt?

Azok, akik ma gyógyítani szeretnék az embereket, helyre szeretnék hozni az identitásukat, ideálokat nyújtani nekik, nem összpontosítanak túlságosan a családi és gazdasági térre vagy a területre? Természetesen a családi szerencsétlenségeket, a munkanélküliséget és a nyomort el kell kerülni, meg kell gyógyítani. A nemzeti büszkeség természetesen biztonságot ad. Az intézményekkel való azonosulás, a hatalom, a hierarchiák és a törvény megnyugtató kereteket, „karrierperspektívákat” adnak. A mi meggyőződésünk viszont az, hogy számos mai pszichológiai, társadalmi és kulturális probléma megoldása más terek megnyitásával vagy újramegnyitásával lehetséges. Meg kell tanulnunk a Föld felé irányítani identitásainkat, érzelmeinket, életerőinket, megtalálni a kozmoszsal való kapcsolatot. Ami pedig a tudás terének tényleges megalkotását illeti, új szabadságteret nyitna úgy a közösségeknek, mint az egyéneknek. Mától a kollektív tudat, gondolat, invenció, tanulás mindenki számára szerepet kínál egy sor világban, hidakat fektetnek a területek különállására, hatáira és fokokra osztott léptékére. Azzal, hogy a tudás tere a jelentéssel bíró világok sokféleségére nyílik, talán újra elvezetne bennünket a Földhöz. A teljes identitás áthatol mind a négy téren.

Fordította Tiesenhoffer Viola